

Міністерство освіти і науки України

Максим Карповець

МІСТО ЯК СВІТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

Монографія

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2014

УДК 111.11(1-21)
ББК 87
К 26

До друку ухвалила вчена рада
Національного університету «Острозька академія»
Протокол № 10 від 29 травня 2014 року

Рецензенти:

Більченко Євгенія Віталіївна, доктор культурологічних наук, доцент кафедри культурології Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (м. Київ);

Залужна Алла Євгенівна, доктор філософських наук, доцент кафедри філософії Національного університету водного господарства та природокористування (м. Рівне);

Зайцев Микола Олександрович, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри культурології та філософії Національного університету «Острозька академія» (м. Острог).

Карповець М.

К 26 Місто як світ людського буття : монографія / М. Карповець. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – 258 с.

ISBN 978-966-2254-84-6

Монографія присвячена філософському осмисленню міста як специфічного, складного та неоднозначного феномену культури. Місто розглядається як світ людського буття, що проявляється у просторовому та часовому, світоглядному та ідентичністному, повсякденному та святковому, тілесному та артефактному вимірі. Винятковою рисою дослідження є спроба помислити місто як ідею, реалізовану та визначену людським буттям, а відтак – неможливу без людини в жодному історичному інваріанті.

УДК 111.11(1-21)

ББК 87

ISBN 978-966-2254-84-6

© Карповець М. В., 2014
© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2014

ЗМІСТ

ВСТУП 5

РОЗДІЛ 1 МІСТО ПІД НАТИСКОМ АНТРОПОЛОГІЙ: ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

1. Основні антропологічні моделі міста	9
Соціальна антропологія	11
Культурна антропологія	23
Історична антропологія	31
Урбаністична антропологія	36
2. Місто в горизонті філософської антропології	45

РОЗДІЛ 2 СТРУКТУРИ СВІТУ МІСТА У ПРАКТИКАХ КУЛЬТУРИ

1. Особливості людського буття у світі міста	63
Експлікація людського буття в місті	65
Горизонталь та вертикаль міста	69
2. Топологічні структури міського ландшафту	80
Від центру до периферії	83
Семантична амбівалентність центру	88
Творчий потенціал передмістя	92
Публічний і приватний простір	96
3. Темпоральні ритми міста	109
Лінійна та циклічна модель	110
Процесуальність і дискретність	118
Повсякденний і святковий час у місті	127
Тиша та шум міста	137

РОЗДІЛ 3
СВІТ МІСТА ЯК СПОСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ
ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

<i>1. Людська тілесність як фіксація буття у місті</i>	148
Комплементарність людського й міського тіла	149
Ключові модуси тіла: від туриста до городянина	163
Тіло натовпу	174
<i>2. Формування світогляду людини міста</i>	177
Відкритість людини світу міста	180
Переживання та проживання міста	186
Неминучість досвіду міста: традиція та культурні зразки	194
Міська ідентичність як проект людського буття	203
Буття городянина: між своїм та чужим	205
Пам'ять та (hi)story міста	208
Тіло як скриптор ідентичності	212
Проектування самості у світі міста	216
ВИСНОВКИ	223
БІБЛІОГРАФІЯ	231

ВСТУП

Одним із суттєвих чинників, що передбачають і практично моделюють соціокультурну ситуацію культури ХХ століття, є стрімке зростання міст. Спочатку це відбувається в осередді «культурних столиць» Європи, таких як Париж, Берлін, Лондон, Відень, а потім – за межами цих центрів. Відповідно, зі зміною культурних декорацій змінюється й сама специфіка життєвих історій, а якщо спробувати встановити певну філософсько-антропологічну закономірність – разом із містами змінюється людина. Тому кожна наша розмова про світ міста, що є вихідним пунктом для цього тексту, є неминуче розмовою про світ людських смислів, якими б абстрактними чи до болю конкретними вони не були. Все це зумовлює численні питання, що турбували художників, поетів, драматургів, модельєрів, картографів, королів і королів, філософів, власне городян та селян. У кожного ці питання звучать по-різному і витворюють свій дивовижний життєвий візерунок, однак їх можна об'єднати в одне питання-підсумок: що таке світ міста?

Виникнення міста в соціокультурній перспективі є особливою подією в історії людства, оскільки в ньому по-новому конструюються простір і час, тілесність та ідентичність городянина. Зрештою, у комплексі соціокультурного пізнання із виникненням міста розпочинається цивілізація (водночас із ним і занепадає, що створює чи не найбільшу суперечність). Ідеться не лише про становлення якісно нової економіки, соціальної спільноти чи політичного об'єднання в природному просторі, а й про формування *нової картини світу*. Продукуючи й актуалізуючи нові стратегії людського буття, місто виникає як світ зі своєю сферою ритуалів, правил та законів, звичаїв і традицій. Цей світ передусім розкривається у смислових конфігураціях із тією свідомістю, що репрезентує місто в усій його культурній та онтологічній різноманітності.

Місто неможливо зрозуміти без аналізу культурних проєктів, які створює людина, адже міська культура є насамперед антропологічним феноменом. Міська людина постає як окрема реальність, яка вибудовується й водночас занепадає у світі міста. Специфіка складних зв'язків людини і міста потребує посилення евристичного потенціалу дослідження, оскільки динаміка та непередбачуваність розвитку міської культури щоразу ставлять нові антропологічні виклики. Водночас потужний розвиток міст ускладнює будь-яке дослідження, адже щоразу інформація та висновки втрачають свою актуальність. Можливо, саме філософія міста надає стійкий смисловий фундамент для розуміння міста поза будь-якими інноваціями, враховуючи сталість культурних механізмів та структур?

Однак на сьогодні сформувався скептичний підхід щодо цілісного розуміння міста й людини в ньому, адже та постає роздробленою в численних культурних, соціальних, історичних і текстуальних поглядах. У наукових дискусіях поки не вдалося з'ясувати, чим власне є «людське буття у місті» і яким чином його інтерпретувати, нові ж антропологічні дослідження намагаються зовсім відійти від сталих визначень¹. Розуміючи небезпеку розпорошення в міській проблематиці, ми звертаємося до філософсько-антропологічного аналізу, що передбачає методологічне та системне осмислення людини в місті.

Філософсько-антропологічне бачення проблеми особливо актуалізує та обставина, що вивчення міста як соціально-історичного явища донині відбувалося переважно в межах урбаністичних теорій. За цивілізаційного підходу місто розуміли як історичний феномен, основу якого становили соціально-правові та політичні відносини. Проте важливо також розглянути його у філософсько-

¹ Так, представники нової хвилі урбаністичних досліджень так званої «лос-анджелеської школи» скасовують будь-яку можливість структури, центру чи ієрархії в місті. Закономірно, що вплив французького постструктуралізму позначився на скептицизмі американських дослідників щодо системного наміру збагнути логіку міського життя, натомість пропонуючи його еkleктику, випадковість, алогічність та децентрованість. Людина ж у такому варіанті теж розмивається, її ідентичність є гнучкою, плинною, як писав Зигмунд Бауман, а тому втрачає будь-яку можливість на сталість та визначеність.

му контексті, долаючи таким чином однобічність цього підходу. Філософсько-антропологічна рефлексія передбачає спробу зафіксувати місто як «світ» з огляду на сутність його буття. Тому доцільно не тільки розуміти місто у взаємодії з окремим історичним, соціальним та загалом цивілізаційним ареалом, а й спробувати вибудувати онтологічну ідею міста в горизонті смислового поля культури.

У міській проблематиці, що тільки зараз починає набувати своєї актуальності у східноєвропейському гуманітарному просторі (незважаючи вже майже на столітню історію в західних студіях), дивовижним чином уникають спроби осягнути сутність міста *самого по собі*. Першою причиною, мабуть, є надзвичайна амбіційність або й спекулятивність цього наміру, що маркує його як чергову філософську гру в бісер. Мовляв, для чого говорити чи писати про місто взагалі, коли є місто Чарльза Діккенса, Федора Достоєвського, Альфреда Дьобліна, Франческо Петрарки, Валер'яна Підмогильного? Як можна серед цих різних міст говорити про якесь одне? Відомі слова Бенедикта Спінози, який писав: «Будь-яка річ, наскільки від неї залежить, прагне перебувати у своєму існуванні». Нема жодних об'єктивних причин для концептуальної спільності всіх міст. Однак контраргументом тут може бути те, що цілком вагомою закономірністю може бути власне антропологічна. Виходячи зі структурно-семіотичної спорідненості (продукування схожих за функцією артефактів, форм ритуалів та обрядів, знаків та образів) людського буття, нема жодного сенсу розбивати, дробити його на чисельні життєві проєкти й стилі. Це не означає, що унікальність кожної людини, як і кожного міста, ігнорується. Навпаки, маючи ідею людини й міста взагалі, ми можемо говорити про кожну людину й місто зокрема.

Іншою причиною є відсутність концептуальної бази, платформи для організації якогось спільного міського дискурсу. Що спільного між ідеальним проєктом Кампанелли та, наприклад, містами у фантастичній епопеї «Дюна» Френка Герберта? Чим подібні ідеальне місто Платона й архітектурний проєкт Ле Корбюзьє? Чим схожі між собою реальні радянські міста зі своїми «хрущовками» та сучасний Токіо? Таких паралелей можна навес-

ти безліч. Ми переконані, що існують певні спільні онтологічні фундаменти, що єднають їх, але в нашому випадку найбільш очевидною основою є світ. Кожен із наведених прикладів є світом людського буття, що уможлиблює, за наявності конкретизації цього поняття², інтерпретацію будь-якого міста – як наявного, так і уявного.

Тому у світлі обраної теми присутня така стратегія розуміння людського буття у світі міста. Насамперед потрібно поставити доволі просте, але й досі важливе питання: яким чином місто інтерпретується в дискурсі антропологічних вчень? Чи взагалі існує філософія / антропологія міста? Щобільше, враховуючи специфіку нашого дослідження, що нам може сказати філософська антропологія про місто? Зрештою, у яких питаннях вона «не працює», витворює певні абстрактні схеми, віддаляючи нас від предмета зацікавлення? Починаючи від найбільш очевидних проблем, історично встановлених зразків, ми завершуємо найменш розробленими, а саме в контексті філософської антропології. Серед таких, наприклад, людське тіло та його модифікації у міській культурі. Питання не в тому, хто із філософських антропологів (якщо доцільно вживати таку дефініцію) безпосередньо розглядав і розвивав міську проблематику, а в якому теоретико-методологічному фокусі потрібно осмислювати світ міста.

Відповідно, у світлі філософії чи антропології міста традиційні питання міста – від появи до занепаду, від свята до буденності, від масової культури до елітарної – набувають якісно нового звучання. З іншого боку, потрібно бути й критичним до обраного підходу, адже філософська перспектива інтерпретації теж має свої концептуальні межі, а тому неодмінно вписує місто у визначені смислові координати власної парадигми.

² Про що зокрема зазначає відомий філософ Володимир Бібіхін у своїй праці «Світ». Він дивується, що таке відоме поняття у філософії практично не набуло детального розгляду, адже завжди торкалося побічно, епізодично або й зовсім ігнорувалося, попри беззаперечну його важливість для розуміння буття й сущого.

РОЗДІЛ 1

МІСТО ПІД НАТИСКОМ АНТРОПОЛОГІЙ: ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

1. Основні антропологічні моделі міста

У контексті антропологічних досліджень проблема людського буття в місті постає як багатогранний і складний феномен. Враховуючи історичну траєкторію антропологічних розвідок міста, Олена Ярська-Смірнова та Павло Романов підкреслюють, що «дослідникам різних поколінь місто постає епіцентром сучасності, місцем, заповненим історіями життя людей, осередком соціальних комунікацій, де змішується публічне і приватне, а час підкорюється єдиному ритму високошвидкісних публічних режимів – транспортних, індустріальних, інформаційних»³. Питання, що може об'єднати теоретичні запити антропологічних студій, можна сформулювати так: яким чином людина може *бути* в місті? Це ж питання включає в себе способи систематизації знань і уявлень про людину міста, що вписуються в певну модель антропологічних студій. Відповідно, важливо окреслити *основні* моделі антропологічних досліджень, в межах яких порушувалося питання взаємозв'язку людини та міста, оскільки в американському та європейському науковому просторі існує чимало антропологій, а виокремлення ключових підходів дає можливість зрозуміти еволюцію проблеми в історичній перспективі.

Автори колективної праці «Одна дисципліна, чотири шляхи: британська, німецька, французька й американська антропологія» (2005)⁴ виділяють чотири географічних за своїм витоком моделі

³ Визуальная антропология: городские карты памяти [Текст] / [под ред. П. Романова, Е. Ярской-Смирновой]. – М. : ООО «Вариант», ЦСПГИ, 2009. – С. 47.

⁴ One discipline, four ways: British, German, French, and American anthropology [Текст] / [Eds. F. Barth, A. Gingrich, R. Parkin & S. Silverman]. – Chicago : The

Наукове видання

КАРПОВЕЦЬ Максим В'ячеславович

МІСТО ЯК СВІТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

Монографія

Головний редактор *Ігор Пасічник*

Технічний редактор *Роман Свиначук*

Комп'ютерна верстка *Наталії Крушинської*

Художнє оформлення обкладинки *Андрій Малюський*

Формат 42x30/4. Ум. друк. арк. 14,1. Тираж 100 пр. Зам. № 46-14
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «TimesNewRoman»

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Видавець СПД Свиначук Р. В.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
РВ № 27 від 29 липня 2004 року.
Тел. (+38067) 771 28 70, e-mail: 35800@ukr.net.